

MUHAFAZAKÂRLIĞIN KIYISINDA BİR KEMALİZM DEĞERLENDİRMESİ: “ TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR ”

Yaşar Özkandaş*

Giriş

Türkiye’de Ulusal Kurtuluş Savaşı’nı ve Lozan Barış Antlaşması’nı izleyen yıllarda birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil eden köklü değişiklikler yapılır (Timur, 2008: 63). Özellikle siyasal ve kültürel alanların her birinde tebarüz eden bu köklü değişikliklerden amaçlanan Türk ulusunun “ medeni bir heyet-i içtimaiye ” haline gelmesidir.** Burada “ medeni ” kavramından kastedilen ise, siyasal ve sosyal yapının dini ve geleneksel unsurlardan arınmış ve Batı’yı Batı yapan değerler sistemini benimsemiş profan bir nitelik kazanmasıdır.*** Bu kapsamda Türk Devrimi’nin taşıyıcıları, Batı’nın ürettiği değerler sisteminin topluma yerleştirebilmesi adına bir yandan saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve hilafetin ilgası gibi adımlar atarak siyasal egemenliği topluma aktarırlar.**** Diğer yandan da eğitim ve kültür alanında radikal değişikliklere giderler. Buna göre, eğitim birleştirilerek laik sınırlar içine çekilir, ders kitapları modernize edilir, karma eğitim sistemine geçilir, halk evleri gibi kurumlarla eğitimin yaygın hale getirilmesine çalışılır (Hacıbrahimoğlu, 2012: 30), Latin alfabesi kabul edilir, Türk dilinin, Arapça ve Farsça sözcüklerden temizlenmesine yönelik dil çalışmaları başlatılır ve Türk tarihinin aydınla-

* Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi, E-posta: yozkandas@bingol.edu.tr

** Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal, 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar’da yaptığı bir konuşmada yapılmakta olan devrimlerden amaçlanı şöyle ifade eder, “ Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam mânasile medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, 2006: 187).

***Mustafa Kemal’in, “ Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir? ”, şeklindeki ifadeleri, medeniyet kavramı ile Batı arasında mutlak bir özdeşlik kurulduğunu gösterici niteliktedir. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: III, 2006: 91).

****Türk Devrimi’nin siyasal yapıyı dönüştürücü atılımları için bkz (Tanör, 2010).

tılması amacıyla tarih çalışmalarına ağırlık verilir.*

Türk aydını, Türkiye'nin siyasal ve sosyal bir devrimin içinden geçtiği bu süreci, gazete ve dergi gibi çeşitli yayım organlarında, üniversite konferanslarda ve kitaplar da tanımlamaya ve anlamaya yönelik bir çaba içine girer. Bu yöndeki ilk adım Kadro Hareketi'dir (Yıldız, 2011: 193). Kadro Dergisi'nin imtiyaz sahibi Yakup Kadri, Yayın Müdürü ise Vedat Nedim görünmesine karşılık, Kadrocu ideoloji, Şevket Süreyya Aydemir tarafından belirlenir. Kadrocular, Marksist düşünceden uzaklaşma sonucu ortaya çıkan ideolojik boşluğu yeni bir dünya görüşüyle doldurmaya, Türk Kurtuluş Savaşı ile birlikte tüm ulusal kurtuluş savaşlarını bilimsel olarak açıklamaya ve Kemalizm'in bir taklit hareket olmadığını kendine özgü bir ideoloji olarak biçimlendirilmesi gereken büyük bir tarihsel ve bilimsel olgu olduğunu belirlemeye çalışırlar. Bir başka ifadeyle ideolojisi ve doktrini olmadığı ancak bir ideolojiye ve doktrine temel olabilecek unsurları içinde taşıdığına inandıkları Türk devriminin ideolojisini ortaya koymayı amaçlarlar. Bunu yaparken de tarihsel materyalizmi bir yöntem olarak kullanırlar. Bu yöntemi kullanmalarının kendilerinin Marksist olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade eden Şevket Süreyya Aydemir, dünyada iki temel çelişki olduğunu öne sürer. Birincisi, üretim araçlarına sahip olan sınıf ile bu araçlardan mahrum bırakılan sınıf arasındaki çelişkidir. Bu çelişki sınıf kavgası şeklinde cereyan eder. İkinci çelişki ise, büyük üretim araçlarını elinde biriktiren milletler ile bu üretim araçlarından yoksun milletler arasındadır. Bu çelişki ise ulusal kurtuluş savaşları şeklinde tezahür eder (Ertan, 1994: 87-92).

Kadro'nun, Türk İnkılâbı'nı tarihsel materyalizmden esinlenerek yorumlaması karşısında Samed Ağaoglu, Hilmi Ziya Ülken ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi aydınlarca temsil edilen cumhuriyetçi muhafazakârlık, felsefi açıdan materyalizm, akılcılık, pozitivizm ve hümanizm gibi kavramları reddeden ruhçu ve romantik bir akım olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda Türk İnkılâbını, Batı'nın pozitivist, akılcı ve rasyonalist eğilimlere dayanan aydınlanmacı/ ilerlemeci geleneklerinden ziyade karşı aydınlanmacı yüzünü meydana getiren ruhçu romantik geleneklerle izah etmeye çalışır. Cumhuriyetçi muhafazakârlığın gözünde, Batı, Kant felsefesinin içinden doğar. Fakat özellikle Almanya ve Fransa'da akılcılık karşıtı bir zeminde ilerler. Ruhçu ve romantik akımlarla buluşarak güçlenir ve 20. yüzyılın başında Bergson felsefesi içinde en olgun biçimine ulaşır (İrem, 2003: 108, 109).

Peyami Safa da, Türk İnkılâbı'nın veya Kemalizm'in öncelikle ölçülülüğe dayalı işlevsel kapasitesini keşfettikten sonra onun tarihsel ve geleneksel çerçevesini çizmeye çalışması nedeniyle, cumhuriyetçi muhafazakâr geleneğin merkezi aydınların biri olarak kabul edilir. Ancak Safa'nın Türk İnkılâbı algısı bir yandan en genel anlamıyla muhafazakâr düşüncenin Cumhuriyet ideolojisi içinde tekabül ettiği yeri gösterirken diğer yandan da Türk muhafazakârlığı üst başlığı altında yapılan tahlillerde birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabilen “ kültürel muhafazakârlık ”, “ milliyetçi muhafazakârlık ”, “ cumhuriyetçi muhafazakârlık ” gibi terimlere Safa özelinde daha dikkatli yaklaşılması gerektiğini ortaya koyar (Yıldız, 2011: 192, 208). Çünkü Safa'nın Türk İnkılâbı algısı,

* Söz konusu modernleştirici hamleler için bkz (Turan, 1996)

Kemalist devrimin merkezine yakın bir noktada durur. Kemalist devrimin paradigmasıyla kimi noktalarda örtüşme içindedir. Bir başka ifadeyle Safa, bir yandan muhafazakâr düşünceye özgü, geçmiş ve gelenek gibi kaygılardan hareket ederken diğer yandan tavizsiz bir ilerlemeci ve tutkulu bir akılcı olarak karşımıza çıkar (Durna, 2009: 33,35).

Osmanlı Reformizminden Bir Kopuş ve Başlangıç Noktası Olarak Türk İnkılâbı

Muhafazakârlık, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan 18.yüzyıldan ve bu yüzyılı izleyen büyük siyasi, iktisadi ve sosyal alt üst oluşların eleştirisinden başlatılabilir. Bütün bu alt üst oluşların en somut sonuçları arasında özel bir yeri olan Fransız Devrimi, Aydınlanma döneminde belirginlik kazanan ve onun felsefi temellerine eleştiri getiren birçok düşünceyi, iç tutarlılığı olan bir ideoloji olacak biçimde bir araya getirir. Bu kapsamda Muhafazakârlık, Fransız Devrimi'ne ve bu devrimin felsefi temellerini hazırlamakla itham edilen aydınlanma filozoflarına yöneltilen eleştirilerin meydana getirdiği bir düşünce geleneği ve bir ideoloji olarak ortaya çıkar (Özipek, 2003: 66).

Muhafazakâr ideolojinin kurucusu Edmund Burke, “ Fransa’daki Devrim Üstüne Düşünceler (Reflections on the Revolution in France) ” adlı yapıtıyla muhafazakâr düşüncenin en üst referans metnini ortaya koyar. Burke için, Fransız Devrimi, tarihin başka hiçbir örneğini sunmadığı garip bir olgudur, ilkeleri ve uygulaması bakımından bozulmuştur ve bir bütün olarak kötüdür. Fransız Devrimi’ni kötü bir olay haline getiren, tarihin zincirini kırma iradesi, zamandan kopma arzusu, ülkesini düz ve beyaz bir kâğıt olarak görme kibirliliği ve siyaseti çıplak akılla kurma isteğidir. Kopuş, şüphesiz ki gerçek bir olgudur; ancak devrimcilerin iddia ettiği gibi bir yenilenme değil bir alçalmadır (Beneton, 2011: 15,18, 21).

1930’u yıllarda Peyami Safa, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönem tarihine dönük değerlendirmelerinde, muhafazakâr ideolojinin, toplumun tarihsel sürekliliğinde oluşan şiddetli kırılmaları ve devrimci kopuşları reddeden düşünce sistematiğine katılmaz aksine Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönem tarihi ile Cumhuriyet dönemi arasındaki uçurumları göstermeye çalışır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki reformcu çabalara karşı reaksiyoner bir tutum sergiler. Tarihin bu kesitindeki reformist hamlelerin ilerici bir nitelik taşımadığına tam tersine Tanzimat döneminden önceki ıslahat hareketlerinin ortaya çıkardığı “ alaturka ve alafranga iki Türk ve iki Türkiye” nin toplumsal yapı üzerinde şiddetli travmalar yarattığına inanır. Safa için, Tanzimat dönemi ile Jön Türk İnkılâbı’nın da sürdürdüğü bu iki Türkiye “ Türk düşüncesinin en büyük meselesi ve Türk ruhunun en büyük işkencesi ” dir (Safa, 1938f: 7).

Peyami Safa, aydın gruplarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi politik akımlara da olumsuz bir açıdan yaklaşır. Safa, Batıcılık ve Türkçülük akımlarının içinden “ Atatürk inkılâbına kadar lâikle milliyetçiliğin birbirine mâni akideler olmadığını idrak eden tek bir fikir ” adamının çıkmadığını belirterek her iki politik akım tarafından öne sürülen siyasal ve toplumsal tezleri, birbiriyle çatışma içinde olmakla ve bütünleşmemekle itham eder. Bu noktadan hareketle II. Meşruiyet dönemi düşün akımlarının, toplumun yaşadığı parçalanmışlığı ortadan kaldıramayacağı-

nı düşünür (Safa, 1938ç: 5). Bunun yanında Safa için, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları geliştirdikleri yorumlarıyla ve geleceğe dönük önermeleriyle bir bütünlük sergilemekten yoksun olmanın yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu tarihsel koşulları ve bu koşullar karşısında izlenmesi gerekli olan stratejiyi de saptamaktan acizdir. Bu nedendir ki, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, İslamcılık, Mısır'ı yeniden elde etmenin hayalleri içinde Arabistanı da verir. Garpcıların idealize ettiği Garp, “Marmaradan İstanbula toprakları diken İtilaf donanmalarının namı” deliklerinden bir heyula gibi Türkleri izler. Türkçülük, elde kalan son toprak parçasını da müdafaa kaygısıyla, Turan yolculuğundan vazgeçer ve bir edebiyat hareketi halinde yaşamaya devam eder (Safa, 1938f: 75-77).

Safa'nın tahayyülünde, Türk İnkılabı “ Türk bünyesini hem şark hem garp hem de din ve milliyet arasında” ikiye bölen Osmanlı reformizminin lineer bir biçimde ilerleyen bu tarihinde şiddetli bir kırılmayı ve herşeyin yeni baştan inşa edileceği olumlu bir geleceğin kalkış noktasını simgeler. Zira Atatürk'ün, Türk bünyesinde yaşamaya müsait gördüğü Türkçülük ve Garpcılık akımlarının “ Osmanlılık mefhumuna yapışan ölü taraflarını kesip” atmasıyla birlikte saltanat ve şeriat otoritelerine boyun eğmeyen ve kendine özgü değerlerinden taviz vermeyen “ müstakil ” bir milliyetçilik doğar. Bunun yanında Garp metodunu veya yeniçağ Avrupa'sının “ tekniğini ve beynelmilel muaşeretini, yıkılmış bir imparatorluğun zaruri kıldığı endişelerden hiçbirile sakatlamadan şeriat ve saltadan korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle ” yurda aktarmanın yolu açılır (Safa, 1938f: 88-89).

Tüm bu gelişmelerin neticesinde Türk İnkılabı, Tanzimat'ın kozmopolit batıcılığına ve İslamcılığın klerikalizmine kapılmadan iki ana temel üzerinde yükselir: Milliyetçilik ve Medeniyetçilik. Milliyetçilik, milli hâkimiyetin inşası ve Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu, saltanatın ve hilafetin ilgası, milli ekonomi, Osmanlı çerçevesinden çıkarılan Türk tarihinin, Orta Asya'daki köklerine uzanması, öz Türkçe hareketi ve ezanın Türkçeleştirilmesi gibi inkılâp hareketlerini yaratır. Medeniyetçilik, tekkelerin ve zavayelerin kapatılması, şer'i mahkemelerin kaldırılması, Latin harflerine geçilmesi, yalnız Batı müziğinin öğretilmesi ve Batı'nın muaşeretini ile kıyafetlerinin resmîleşmesi gibi atılımları doğurur* (Safa, 1938f: 97-99).

Kadim Geleneğin Diriltilmesi

Muhafazakâr politikanın temeli, onun geçmişi rolü konusundaki düşünceleridir.

* Safa'nın, bu noktada, geliştirdiği formülasyonun, daha sonra Niyazi Berkes'in ve Atilla İlhan'ın kullandığı çağdaşlaşarak uluslaşma kavramını anımsattığını söylemek mümkündür. Örneğin Berkes'e göre, Batıcılık, Batı uygarlığını alma, milliyetçilik de bunun karşısında bazen dini, bazen ırki ve bazen de siyasi kavramlara sarılma anlamında anlaşılır. Bu iki anlayış, biri milliyetçilik diğeri de Batıcılık şeklinde sürekli birbirine zıt iki eğilim arasında kalır. İkisi arasındaki bağıllık ancak Kemalizm'in toplumsal devrimiyle kurulur (Berkes, 2007: 148). Atilla İlhan içinse, Atatürkçülük ne İslam düşmanlığı ne Batı hayranlığıdır. Kültürel açıdan Atatürkçülük, Türk kültürünün uluslaşarak, evrensel boyutlara ulaşmanın mücadelesidir. Buna göre Atatürk, bir taraftan üretim güçlerinin gelişmesini sağlarken diğer taraftan da Batı'da gelişmiş olan ulusal kapitalist toplumun üst yapı kurumlarını ulusa aşılır. Anayasa, giyim-kuşam değişikliği, takvim, saat, alfabe, tarih tezleri ve dil çalışmaları bütünüyle bu şekilde ele alınmalıdır (İlhan, 2012: 57).

Muhafazakâr ideolojiye göre, geçmiş tecrübeden başka bir şey değildir. Muhafazakârlığın kurucusu Burke için, insanlar, asla atalarına dönüp bakmadan gelecek kuşaklarını dört gözle bekleyemeyeceklerdir. Açıkça Burke'ün bakış açısında yaşanmakta olan zaman, rasyonalist düşüncenin ispat etmeye çalıştığı gibi sosyal yapıyı yeniden biçimlendirmede, hayal gücünün veya bir yenilik ruhunun dayatılabileceği kadar özgür değildir. Devletin meşruiyeti sadece zımnî bir anlaşmaya değil her hangi bir neslin çok ilerisine giden tarihe ve geleneklere bağlıdır. Ancak muhafazakârların, geleneğe başvuruları geçmişten gelen fikirlerin her birinin ve bütünün onaylanması şeklinde değildir. Muhafazakârlar da, bütün diğer felsefelerde olduğu gibi seçmecedir. Onlar için, geçmişten şimdiki zamana aktarılacak olan gelenek faydalı ve aynı zamanda da çekici olmalıdır (Nisbet, 2011: 51, 52, 55).

Peyami Safa da, Kemalizm'e dönük değerlendirmelerinde muhafazakâr ideolojinin geleneğe dönük bu saygılı ve seçmeci tutumunu benimser. Safa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem tarihini topyekûn reddeden yaklaşımıyla çelişir bir şekilde, Türk İnkılâbı'nı kadim geleneği alt üst eden bir katastrof durumu olarak değil tam aksine geleneğin yeni biçimler almaya müsait unsurlarını modern dünyaya taşıyan ve orada da geliştiren bir inşa süreci olarak görür. Safa'ya göre, Türk İnkılâbı, dini gelenekler içinde " yalnız medenî inkişafa engel olan âdetleri ve prejüjleri tasfiye" eder. Diğer geleneklere müdahaleyi düşünmez. Tam aksine bu gelenekler içinde " resmî kıymetlerini muhafaza edenler " bulunur. Ramazan ve kurban bayramlarına ait merasimlerin devam etmesi, Kur'anın tercüme edilmesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi, dinin, aynı zamanda milli bir müessese olarak Türk İnkılâbı içinde aldığı yeri gösterir (Safa, 1938f: 108).

Safa, Türk İnkılâbı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyet dairesinde yerini alan yozlaşmamış ve canlı bir işleve sahip dinsel gelenekleri ulus devletin gereklerine göre yeniden düzenlemekle kalmadığını bununla birlikte İslam öncesi Türk tarihindeki gelenekleri de kurtaran hamlelerde bulunduğunu düşünür. Safa'ya göre, Türk İnkılâbı'nın yaşamaya müsait dini gelenekleri himaye eden niteliği, milliyetçilik ve medeniyetçilik prensiplerinden en ufak bir taviz vermiş değildir. Türk İnkılâbı, dini geleneklerin muhafazasının yanında milli gelenekleri de daha geniş bir kadroda zenginleştirmeyi amaçlar. Osmanlı İmparatorluğu çerçevesini aşan daha uzak ve daha derin köklere uzanarak Türk tarihine ve diline ait geleneklerin tesir ve kudretlerini eskilikleri oranında artırır (Safa, 1938f: 108).

Peyami Safa, milli geleneğe ait tözün ortaya çıkarılmasında ve kristalize edilmesinde önemli bir araç olarak gördüğü tarih ve dili çalışmalarını " Atatürk inkılâbının en esaslı temellerinden biri " olarak kabul eder. Safa için, tarih ve dil çalışmaları; Osmanlı Türkü'nün, Bosna-Hersek, Trablusgarp, Balkan ve Sevr facialarından sonra milli şuurunu tahrip eden kendi aşağı görme kompleksini parçalar. Türk milletine, Avrupa medeniyetine katılabileceğini bir çırpıda gösterdikten sonra " insan kadar eski tarihinin zaman içindeki yekpare ve heybetli " kitlesini sezdirir. Onun ruhuna " koskoca ve ebedi Türkiye hakikatinin damgasını " basar. Bu durum, Kemalizm'in yalnızca iktisadi, siyasi ve hukuki bir hareket olmadığı bunun yanında bir kültür ve medeniyet hamlesi de olduğu

gerçeğini ortaya çıkarır* (Safa, 1938g: 5)

Aklın ve Bilimin Mutlak Egemenliği

Muhafazakârlık, Aydınlanmanın iyimserliğini ifade eden kusursuzluk anlayışının ve akıl sayesinde insanın kendisini ve yaşadığı toplumu mükemmel kılabileceği düşüncesinin tam tersine insanın doğası ve akli konusunda karamsar ve kötümser bir felsefenin içinden hareket eder. İnsanın doğası gereği sınırlı bir varlık olduğuna, bu nedenle de kilisenin temsil ettiği vahiy aracılığıyla sahip olunabilecek insanüstü bir gerçeklikten değil insanın kendi zihninden gelen aklın zayıflığına ve bu aklın dünyayı daha güzel kılamayacağına inanır. Söz konusu bu akıl anlayışının, sınırlı bir kavrayış gücü olduğunu ve hiyerarşik olarak diğer bütün beşeri değerlerin üzerinde yer alan ve onlardan bağımsız bir biçimde kendine başvurulmasını haklı çıkartacak yanılmaz ve yüce bir otoriteyi temsil etmediğini düşünür. İnsanlığın yaşadığı ve yaşayacağı bütün acılardan sorumlu olduğunu kabul eder (Özipek, 2011: 46, 63, 64).

Peyami Safa, “ Türk İnkılâbına Bakışlar ” adlı yapıtının hazırlık aşamasına teka-bül eden günlerde, aydınlanma aklına karşı gelişen bu muhafazakâr isyandan oldukça uzak bir noktadadır. Aydınlanma aklına veya rasyonalizme yaratıcı anlamlar yükleyen bir düşünsel zeminden hareket eder. Safa, Avrupa’ya gerçekleştirdiği seyahatindeki (Ayvazoğlu, 1998: 259) gözlemlerinde “ Fisagorasın ve Öklidesin omuzları üzerinde duran riyaziye kafasının bugünkü Avrupa’yı vücuda ” getirdiğini yazar (Safa, 1938b: 30). Türk İnkılâbına Bakışlar ” adlı çalışmasında da bu düşüncesini tekrarlayan Safa’ya göre, Rönesans’tan itibaren ilerleyen tabiat bilimleri, Renan’ın Yunan mucizesi olarak adlandırdığı riyaziye metodunu geliştirir. Bu metot ise, zekâyı nafil hayallerin, fantezilerin, vehimlerin, hurafelerin ve “ mantık disiplininin mahrum faraziyelerin yankesiciliğinden ” kurtararak bugünkü Avrupa’yı yaratır. Yunanistan’ın ve Avrupa’nın bütün ilim ve sanat eserlerindeki açıklığı, sadeliği ve aydınlığı meydana getirir** (Safa, 1938f: 120, 121).

Peyami Safa, buraya kadar muhafazakâr düşüncenin insan aklına yönelik duyduğu şüphenin aksine rasyonel akla toplumu yeniden inşa edebilme niteliğini vermekle birlikte bu noktadan sonra geçmişi, şimdii açıklayacak bir anahtar olarak gören muhafazakâr bir yöntemin içinden hareket eder. Türk İnkılâbı’nın rasyonel toplum idealinin köklerini Türk- İslam tarihinin erken dönemlerine bağlayama çalışır. Bunun için de Ortaçağ’da “ Yunan düşüncesini ilk yaşayan ” fikir hareketinin “ Türk iskolâstığı ” olduğunu ifade eder. Türk-İslam medeniyetinin bütün Ortaçağ boyunca Aristo’nun işaret ve tesiri altında bulunduğunu ve Farabi ile İbni Sina’nın bu tesirden hareketle Ortaçağ’a akılcı ve tabiatçı bir düşence sistematğini tanıttıklarını belirtir. Her iki felsefecinin de klasik düşüncenin

* Dil ve tarih çalışmalarının, Kemalizm’e muhafazakâr bir nitelik kazandırdığı ve Türk Merkez sağının ya da cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin, bu sayede Kemalizm’le bütünleşebildiği öne sürülür.(İrem, 2008: 11-32) Ancak Emre Kongar’a göre, tarih ve dil tezleri, ulusu diğer uluslarla eşit hale getirmek amacıyla ulusal kimliği geliştiren muhafazakâr değil ilerici nitelikte eylemlerdir (Kongar: 2011: 317).

** Peyami Safa’nın 1930’lu yıllarda aydınlanma aklına duyduğu mutlak inanç, 1960’larda büyük bir değişim geçirir. Artık Safa için, “ insan zekâsı birçok sorunların karşısında beş yaşında çocuktur. ” Kudretin ve aczin bir simgesidir (Safa, 1990: 35).

yatağında derin bir uykuya dalmış görünen Aristo'yu uyandırarak “ ilahiyatçı ve mistik bir görüşten tabiatçı ve dünyacı bir görüşe geçişin ilk prensiplerini ” ortaya koyduklarını söyler (Safa, 1938f: 149, 154).

Safa için, Türk-İslam medeniyetinin bu aydınlık niteliği “ mistik düşünceyi ve ahlâkı en büyük salâhiyetle ve kudretle ” temsil eden Gazali'yle birlikte kaybolmaya başlar. Gazali, bütün mesaisini “ aklın bilgi vasıtası olarak beceriksizliğini ve kifayetsizliğini ” ispat etmeye ayırır. Gazali'nin Ortodoks bir iman anlayışını kurmaya dönük bu çalışmaları, Muhiddini Arabî ve Mevlana ile kuvvetlenerek devam eder ve İslam medeniyetinde modern bilim düşüncesinin doğmasını bugüne kadar geciktirir. Ancak Türk İnkılâbı'nın başlamasıyla birlikte, sezî ve faraziye; müşahedeye, tecrübeye ve akılcı metoda doğru, yani mistik görüşten ilmi görüşe doğru bir tekâmül yeniden başlar (Safa, 1938f: 161,162, 193).

Demokrasi ve Eşitlik

Bir siyaset felsefesi olan modern muhafazakârlık, Aydınlanma'nın liberal felsefi düşünce şeklini, doğal hukuk/ doğal haklar fikrini ve burjuva devrimci düşünce ve davranış kalıplarını reddeder. Özgürlük, eşitlik ve halk egemenliği ilkelerine karşı çıkar. Siyasetin kendinden bir devlet işleyiş yöntemi çıkartabilecek bir bilimi ve evrensel ölçekte pratiğe dökülebilecek siyasal bir ideal ve soyut insan hakları bütünü olduğuna inanmadığı için yasalar önünde eşitlik ve yurttaş hakları gibi kavramlara olumsuz bir tepkiyle yaklaşır. Sözleşmeye ve soyut haklara dayalı rasyonel toplum tasavvuruna karşı Ortaçağ köklerini, bu dönemde varlık kazanmış kadim toplumsal düzeni, kurumları, yaşantıyı, hukuku, felsefeyi, aile ve din örgütlenmesini yani Fransız devrimi öncesi ve eski rejimi savunur (Güler, 2010: 122, 125).

Peyami Safa, bu noktada da Kemalist devrimin aydınlanmacı dinamikleri ile muhafazakâr düşünce sistemi arasında bir medcezir durumu yaşamaya devam eder. Safa, bir taraftan Cumhuriyet'in egemenliğin kaynağını ulusa aktaran niteliğini ve yasalar önünde eşit ve bütünleşmiş bir kitle idealini içtenlikle benimserken diğer taraftan benimsediği bu ideali meşrulaştırmak adına muhafazakâr bir kaygıyla İslam tarihinin derinlerinde bir cumhuriyet icat eder. Safa'ya göre, İranlılar, İslamiyet'ten en az bin beş yüz sene önce ilahi hukuk nazariyeleri ortaya koyarlar. Bu nazariyelere göre “ hükümdar kudret ve salâhiyetini doğrudan doğruya Allaha alır, bu sıfatla mukaddes ve gayrimes'ul olur.” Zerdüşterin mukaddes kitabı Zendavesta'da yerini alan bu nazariye, İran geleneğinin haşmeti ve gücü sayesinde bütün şark kavimlerine yayılır ve onları etkisi altına alır (Safa, 1938e: 5).

Tarihin bu noktasında, İslamiyet, böylesi bir siyasal örgütlenmeyi reddeden bir özle sahneye çıkar. Allah ile insan arasında aşılmaz bir mesafe koyan Müslümanlık, hükümdara bir gök ve tanrı otoritesi bahşetmez. Safa için “ peygamberleri bile günahattan münezze ” saymayan İslâmiyet, bir hükümdara mes'uliyetsizlik veremez. Tam aksine İslamiyet, hükümetin kaynağını cemaatte arar. Hükümdarı icmai ümmetin seçmesini ön görür. Hükümdarı seçildikten sonra da sorumsuz değil iki kat daha fazla sorumlu sayar.

Ancak İslamiyet'tin kurduğu bu siyasal yapı, Muaviye ile birlikte sarsılmaya başlar ve zaman içinde tamamen bir enkaza dönüşür. “Artık halifelerin ve padişahların kendilerini yeryüzünde Allahın gölgesi farzettikleri ” teokratik bir mutlakîyetin karanlık tarihi başlar (Safa, 1938e: 5).

Safa'ya göre, Türk İnkılâbı bu teokratik bir mutlakîyetin kararttığı cumhuriyetçi tözü dinin paternalizminden arındırarak yeniden ortaya çıkaran güçlü bir katalisttir. Safa'ya göre, inkılâbın cumhuriyetçilik vasfı hem halkçılık hem de lâiklik vasfıyla bütünleşerek sarayın elinden aldığı hâkimiyet telakkisini klerikalizmden soyutlanmış bir biçimde halka aktarır. Türk İnkılâbı bu aktarımı yaparken “ antiklerikaldir, fakat antirölyö (din düşmanı) değildir.” İnkılâp, din ve devlet otoritelerini birbirinden ayırırken onları birbirine karşı düşman değil sadece nötralize eder. Türk İnkılâbı'yla devlet “ dinin millet üstünde yalnız derunî planda kalan ruhanî prestijine müdahale etmediği gibi, dinde devletin sosyal ve siyasi işine ” karışmayacağı bir statü içine yerleştirilir (Safa, 1938c: 5).

Realite, İdeoloji ve Tarihsel Materyalizm

Muhafazakâr düşünce için, Fransız devriminde ortaya çıkan devrimci fikir veya yenileştirici bir kopuş fikri bir skandal ve bir anlamsızlıktır. Milletler korumaları gereken bir mirasa ve savunmaları gereken bir mal varlığına sahiptirler. Geçmişin bu değerli mirası, bütün erdemlerinin yanı sıra asırlar boyunca biriken tecrübenin bir meyvesi olan büyük bir bilge pratiğinde damgasını taşır. Siyaset, ince bir olgudur, tarihsel şartlara bağlı olarak ayarlama, uyarılma ve onarımdır. Özgür bir hükümet mekanizması kurmak, yani özgürlüklerle zorunlu olanı birbiriyle dengelemek ve uyumlu bir bütün meydana getirmek, olabilecek en zor işlerden biridir. Siyaset, a priori değil pratik bir bilimdir, temkinliliğin erdemi ile tarihin bilgeliğine dayanan, deneysel bir bilimdir (Beneton, 2011: 20).

Muhafazakâr düşüncenin bu kaygısı, Peyami Safa'nın Türk İnkılâbı okumasını doğrudan doğruya etkiler. Safa da, tarihin tecrübesinden soyutlanmış bir politik dizaynın, başarısızlığa mahkûm olacağına inanır. Safa için, kitaplardan ve ideallerden doğan nazariyecî ihtilâller “ hayatla temasa geldikçe sırsırtta uğradıkları hayal inkisarlarile, ancak büyük prensiplerine kıyarak, ilk hedeflerine aykırı istihaleler içinde ” gerçekleşirler. Oysaki hayattan ve realiteden meydana gelen ihtilâller, daha önceden çizilmiş ve tesadüflerin gizli amillerini hesaba katmamış bir programın çerçevesine hapis olmadıkları için ve “ kendilerine yalnız müşahedeyi ve tecrübeyi rehber ” edindikleri için büyük bir imkân dairesi içinde gerçekleşirler (Safa, 1938f: 198).

Safa'ya göre, Kemalizm de, dogmatik ve kuralcı bazı izahlar temelinde ele alınsa da ve “ Avrupa'nın yıllanmış materyalist akidelerine, yahud « ferd yok, cemiyet var » gibi Gökalp artığı, fakat gene Avrupa milliyetçiliği temellerine yahut da istihsal vasıtalarının devletleştirilmesi ilâh... gibi sosyalist ” ideolojilere göre izah edilmeye çalışılsa da, onu Avrupa ideolojilerinden teşekkül eden kapalı sistemler içinde hapis etmek imkansızdır. Kemalizm, kendinden önceki bazı dağınık fikir akımlarının tekâmülü olsa bile bir ideoloji olarak hiçbir ön yargılı düşünceye mal edilemez. Kemalizm'in hiçbir kitapta yeri

yoktur. “ Türk İnkılâbının bir tek kitabı varsa canlı bir tarihtir ve hayatın ta kendisidir ” (Safa, 1938f: 199, 200).

Türk İnkılâbı'nı, Garp düşünce akımlarının, “ diyalektik tekâmülünden doğma nazarî bir ideoloji değil, sosyal vâkıaların toplu tekâmülünden doğma hayatî (vital) bir hamle ” olarak tanımlayan Safa, bu tezini, “ Kemalist Türk Milliyetçiliği ”, başlığı altında somutlaştırmaya çalışır. Safa'ya göre, Osmanlı milliyetçiliği, Türk Ocağı ile Türk Yurdu arasında bir kürsü ve yazı coşkunluğu arasında bocalarken Atatürk gibi bir öndere kavuştuktan sonra dört bir yana bakınma ve araştırma döneminden yapma ve yaratma dönemine geçer. Osmanlı milliyetçiliği yalnızca bir iştiyakken mütareke devrinin felaketlerinden doğan “ Kemalist Türk milliyetçiliği baştan başa bir gerçekleştirme ” iradesini ifade eder (Safa, 1938d: 5).

Türk İnkılâbı'nın, “ diyalektik tekâmülünden doğma nazarî bir ideoloji ” olmadığına inanan Safa, bu inancı doğrultusunda, Kemalist Türk milliyetçiliğinin materyalist bir yaklaşımla ele alınmasına da itiraz eder. Safa için, Kemalist Türk milliyetçiliğini “ yalnız iktisadi bünyeye ehemmiyet ” veren sosyalist bir anlayışla İtalyan emperyalizmiyle mücadele eden bir Habeşistan ya da Japon emperyalizmine karşı mücadele veren Çin milliyetçiliği ile bir tutmak ve Kemalizm'i yarı müstemleke bir milletin kurtuluş hareketi gibi göstermek “ Türkleri o milletlerden ayıran büyük tarih ve kültür farkına ” tamamen yabancı olmanın neticesidir. Oysaki söz konusu coğrafyalar ile Türkiye arasında “ iktisadi faktörlerin ehemmiyetini kat kat aşan koskoca bir kültür ve medeniyet farkı ” bulunur (Safa, 1938d: 5).

Safa'nın bakış açısında, Kemalist Türk milliyetçiliğinin antikapitalist ve antikomünist Avrupa milliyetçiliğinden de ayırmak gereklidir. Çünkü Türkiye'de, İtalya da olduğu gibi büyük bir sermaye hareketi ve Almanya'da olduğu gibi büyük bir endüstri hareketi ve her iki ülkede olduğu gibi bir işçi kesafeti yoktur. Türkiye'de had safhaya ulaşmış sınıf tezatları ve mücadelesi de yoktur. Almanya'nın ve İtalya'nın sosyalist milliyetçiliğini yaratan şartlar Türkiye'de olmadığı için Kemalist Türk milliyetçiliği, sosyalist görüşe yaklaşmadığı gibi faşist milliyetçiliğe de yabancıdır (Safa, 1938a: 5).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin mümkün olduğunca kararlı bir biçimde tasfiye edildiği bir vetireyi bu vetirenin içinden kavramaya ve anlamlandırmaya çalışan Peyami Safa, ortaya koyduğu tahlillerinde ikili bir karakter sergiler. Peyami Safa “ Türk İnkılâbına Bakışlar ” adlı çalışmasını oluşturduğu dönemde bir taraftan Kemalist devrimin politik kopuşlarını ve aydınlanmacı bir felsefeyle şekillendirdiği siyasal ve toplumsal yapıyı samimiyetle benimserken diğer taraftan da muhafazakâr bir hassasiyetle Kemalist devrimin değerlerini geçmişle buluşturmaya çalışır.

Buna göre Peyami Safa, muhafazakâr düşüncenin tedrici değişim vurgusunun aksine Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine uzanan süreçteki devrimci atılımlara olumlu yaklaşır. Kemalist devrimin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem

tarihine dönük kuvvetli tepkisinin Tanzimat'tan önce başlayan Osmanlı reformizminin Türk milletinin fertleri arasında yarattığı kültürel uçurumu ortadan kaldırdığını vurgular. Fakat Safa, Cumhuriyet dönemini Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformcu çabalardan bir kopuşun simgesi olarak görse de muhafazakâr bir kaygıyla Türk İnkılâbı'nın tarihsel bir sürekliliği de simgelediğini öne sürer. Kemalizm'in dil ve tarih etütleriyle İslam ve Osmanlı öncesi geçmişe diriltici dokunuşlar yaptığını vurgular.

1930'lu yıllardaki Peyami Safa, muhafazakâr düşüncenin, aydınlanma aklına yönelttiği eleştiriye katılmaz aksine aydınlanmacı düşünürlerin yaptığı gibi rasyonel/ akılcı bir toplumsal düzeni idealize eder. Batı'nın eriştiği gücün arka planında salt rasyonel/ akılcı bir metot olduğunu düşünür. Batı'nın Yunan düşüncesinin temeli olan riyaziye metoduyla tanışmasının ardından sihirli bir yükseliş yaşadığını uzun uzadıya izah eder. Bu değerlendirmeleriyle Kemalist devrimin bilimsel ve akılcı niteliğiyle aynı evrende buluşur. Ancak daha sonra aşkınsallaştırdığı rasyonel/ akılcı düşüncenin köklerini muhafazakâr bir hassasiyetle Ortaçağ Türk-İslam tarihine bağlar. Türk- İslam medeniyetinin, Batı'nın mistik bir uykuda olduğu dönemde, Yunan düşüncesinin tözünü meydana getiren rasyonel bakış açısıyla tanıştığını ve bu düşünce sistematüğünü Ortaçağdaki Batı dünyasına aktardığını öne sürer. Ancak Gazali'nin Ortodoks bir iman anlayışını telkin eden tezlerinin, Türk- İslam medeniyetindeki bu aydınlığı karattığına inanır. Türk İnkılâbı'nın akılcı ve bilimsel niteliğiyle uzun asırlara yayılan bu karanlığı ortadan kaldırdığını düşünür.

Peyami Safa, muhafazakâr düşüncenin yurttaş hakları, yasalar önünde eşitlik ve demokrasi gibi olguları reddeden tutumunun aksine Kemalist devrimin siyasal hâkimiyeti ulusa aktaran ideolojik ve politik tavrını içtenlikle benimser. Ancak Kemalist devrimin değerlerini geçmişle buluşturmaya çalışan muhafazakâr hassasiyetini bu noktada da sürdürerek bir yönetim biçimi olan cumhuriyetin izlerini İslam tarihinin erken dönemlerinde arar. Bir siyasal rejim olarak cumhuriyetçi erdemini İslam devletinde ve toplumunda Emevi halifesi Muaviye'ye kadar varlığını koruduğunu belirtir ve Muaviye'nin halifeliğiyle birlikte teokratik mutlakîyetin başladığını düşünür. Kemalizm'in halkçılık ve laiklik umdelerinin bu teokratik mutlakîyeti ortadan kaldırdığını ve kaybolan cumhuriyetçi erdemi yeniden ortaya çıkardığını savunur.

Peyami Safa, bir yandan aydınlanmanın rasyonel/ akılcı metodunu içtenlikle benimserken diğer yandan muhafazakâr düşüncenin temel donelerinden biri olan siyasetin ve toplumun yüksek bir rasyonaliteyle planlanamayacağı ve böyle bir planlamanın mutlaka realitenin duvarlarına çarpacağı iddiasını da benimser. Buna göre Safa, Kemalizm'in realiteden doğma hayati ve kendine özgü bir hamle olduğunu ve materyalist akidelerin eşliğinde nazari bir ideoloji olarak açıklanamayacağını öne sürer. Safa, bu inancından hareketle Kemalist Türk milliyetçiliğinin, sosyalizmden esinlenerek yarı müstemleke bir milletin kurtuluş hareketi ya da Avrupa milliyetçiliklerini yaratan antikomünist ve anti-kapitalist bir hareket olarak izah edilemeyeceğini ifade eder.

KAYNAKÇA

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.* (2006). Cilt: II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.* (2006). Cilt: III, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (1998). *Peyami: Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı.* İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Beneton, Philippe. (2011). *Muhafazakârlık.* Cüneyt Akalın (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, Niyazi. (2007). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler.* İstanbul: Kaynak Yayınları, 3.Baskı.
- Durna, Tezcan. (2009). *Kemalist Modernleşme ve Seçkinlik Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da Halkın İnşası.* Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ertan, Temuçin Faik. (1994). *Kadrocular ve Kadro Hareketi.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güler, E.Zeynep. (2010). “ Muhafazakârlık, Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa ”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla, Modern Siyasal İdeolojiler.* H.Birsen Örs (Der.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hacıbrahimoğlu, Işıl Çakan. (2012). *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İlhan, Attila. (2012). *Hangi Atatürk.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı.
- İrem, Nazım.(2003). “ Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık.* Cilt:5, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İrem, Nazım.(2008).“ Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Muhafazakâr Modernite ”, *Muhafazakâr Düşünce.* Sayı: 18.
- Kongar, Emre.(2011). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 14.Baskı.
- Nısbet, Robert.(2011). *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek.* Kudret Bülbül (Çev.) İstanbul: Kadim Yayınları, 2.Baskı.
- Özipek, Bekir Berat.(2003). “ Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık.* Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özipek, Bekir Berat.(2011).*Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset.* İstanbul Timaş Yayınları, 4.Baskı.
- Safa, Peyami.(1990). *20.Asır Avrupa ve Biz.* Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Safa, Peyami.(1938a). “ Avrupa ve Türk milliyetçileri ”, *Cumhuriyet,* 17 Eylül.
- Safa, Peyami.(1938b). *Büyük Avrupa Anketi.* Kanaat Kitabevi: İstanbul.
- Safa, Peyami (1938c). “ Halk Partisi ve altı prensibi ”, *Cumhuriyet,* 18 Eylül.
- Safa, Peyami.(1938ç). “ İnkılâbdan Evvelki Cereyanlar ”, *Cumhuriyet,* 8 Ağustos.
- Safa, Peyami.(1938d) “ Kemalist Türk Milliyetçiliği ”, *Cumhuriyet,* 16 Eylül.
- Safa, Peyami.(1938e) “ Roma ile İran Arasında ”, *Cumhuriyet,* 7 Eylül.
- Safa, Peyami.(1938f). *Türk İnkılâbına Bakışlar.* Kanaat Kitabevi: İstanbul.
- Safa, Peyami.(1938g).“ Yeni tarih ve dil anlayışımızın geniş manası ”, *Cumhuriyet,* 20 Eylül.

- Tanör, Bülent.(2010). *Kurtuluş Kuruluş*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 10.Baskı.
- Timur, Taner.(2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi, 6.Baskı.
- Turan, Şerafettin.(1996). *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. Cilt: III/ 2, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yıldız, Aytaç.(2011) “ Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakârlığı: Peyami Safa'nın Kemalizm Yorumu ”, *Doğu Batı - Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi*, Sayı: 58.

ÖZ

MUHAFAZAKÂRLIĞIN KIYISINDA BİR KEMALİZM DEĞERLENDİRMESİ: “ TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR ”

Peyami Safa, Türk düşüncesinde derin bir iz bırakmış düşünürlerin başında gelir. Safa, Kemalist devrimin toplumu siyasal, ekonomik ve sosyal yönlerden köklü değişimlere tabii tuttuğu 1930'lu yıllarda, bu değişimlerin temelinde yatan felsefeyi anlamaya ve tanımlamaya dönük yoğun bir çaba içindedir. Safa'nın Kemalist devrime kendi bakış açısıyla bir anlam kazandırmaya çalıştığı bu süreçteki yaklaşımı düalist bir nitelikte gösterir. Peyami Safa, bir yandan Kemalist devrimin ulusu siyasal meşruluğun temelini yerleştirmesini ve bilimci bir metotla araştıran, sorgulayan ve eleştiren bireyler yetiştirmeye dönük aydınlanmacı niteliğini içtenlikle benimser diğer yandan da Kemalist devrimin varlık kazandırdığı bu yeni siyasal ve toplumsal yapının köklerini muhafazakâr bir kaygıyla tarihin derinliklerinde arar.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Aydınlanma, Batılılaşma, Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Devrim, Gelenek, Kemalizm, Türk İnkılâbı.

ABSTRACT

ON THE EDGE OF CONSERVATISM A KEMALIST ASSESSMENT: “VIEWS INTO TURKISH REVOLUTION”

Peyami Safa is the leading philosopher who left greatmarks on Turkish idea. In 1930's when Kemalist revolution changed the society radically in the political, economic and social aspects; Safa was in struggle for understanding and describing the philosophy that rested on the basis of those changes. His approach in this period, in which he tried to make sense of Kemalist revolution with his own point of view is dualist. Peyami Safa both sincerely adopted Kemalist revolution's fitting the nation into the basis of political legitimacy and its enlightened quality for raising individuals that do research with a scientific method, question and criticise, and, in the depht of history, looked, with a conservative concern, for the roots of this new political and social structure that Kemalist revolution vivified.

Keywords: Atatürk, Enlightenment, Westernization, Republican Conservatism, Revolution, Tradition, Kemalism, Turkish Revolution.